

Sosyolojinin Dekolonizasyonu: Bhambra Perspektifinden Sosyolojiyi Yeniden Düşünmek

The Decolonization of Sociology: Rethinking Sociology from the Perspective of Bhambra

Faruk Karaarslan^a

^a Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya, Türkiye.
E-posta: fkaraarslan@erbakan.edu.tr

ÖZ Bu çalışma, sosyolojinin kolonyal kökenlerini Gurminder K. Bhambra'nın geliştirdiği "connected sociologies" yaklaşımı çerçevesinde yeniden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Makalenin temel iddiası, klasik sosyolojinin başat düşünürlerinin modernlik anlatısını büyük ölçüde Avrupa içi tarihsel dinamikler üzerinden kurduğu ve bu nedenle kolonyal ilişkileri modern toplumsal dünyanın kurucu unsurları olarak yeterince hesaba katmadığıdır. Makale, önce klasik sosyolojinin epistemolojik temellerini ve bu temellere içkin olan kolonyal körlüğü tartışmakta, ardından Bhambra'nın modernlik, toplum, vatandaşlık ve evrensellik kavramlarına yönelttiği eleştirileri çözümlemektedir. Devamında, modernliğin Avrupa'nın içsel gelişim anlatısı yerine *sömürgecilik, imparatorluk, kölelik, emek rejimleri* ve *küresel dolaşım ağları* içindeki tarihsel bağlantılar üzerinden kavranması gerektiği savunulmaktadır. Son bölümde ise sosyolojinin dekolonizasyonu, dekolonyal teori ile kesişim noktaları, Bhambra'nın yaklaşımının bir bilim olarak sosyoloji pratiğine tarihsel ve epistemolojik katkıları ile bu yaklaşımın sınırları tartışılmaktadır. Çalışma, sosyolojinin geleceğinin kendi kolonyal körlüğünü fark etme ve evrensellik iddiasını dışlanmış tarihleri de içerecek biçimde yeniden kurma kapasitesine bağlı olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Makalenin ayrıca Bhambra örneğinden hareketle sosyolojide refleksivite arayışına yönelik bir yeniden hatırlatma işlevi görmesi beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Bhambra • connected sociologies • kolonyal modernite • dekolonizasyon • Avrupa-merkezcilik

ABSTRACT

This article reassesses the colonial foundations of sociology through Gurminder K. Bhambra's framework of connected sociologies, arguing classical sociology to have constructed its narrative of modernity largely through intra-European historical dynamics and thus to have failed to account adequately for colonial relations as constitutive elements of the modern social world. The article first examines the epistemological foundations of classical sociology and the colonial blindness embedded within them before analyzing Bhambra's critique of modernity, society, citizenship, and universality. The article further argues that modernity should be understood not as the self-generated development of Europe but as a historically connected formation that has been shaped by colonialism, empire, slavery, labor regimes, and global circulation networks. The article lastly discusses the decolonization of sociology, its intersections with decolonial theory, the historical and epistemological contributions of Bhambra's intervention, and the principal criticisms directed at this approach. The article concludes the future of sociology to depend on its capacity to recognize its own colonial blindness and to reconstruct its claim of universality by incorporating excluded histories. The article is also expected to serve as a reminder of the search for reflexivity in sociology by drawing on the example of Bhambra.

Keywords

Bhambra • connected sociologies • colonial modernity • decolonization • Eurocentrism

EXTENDED ABSTRACT

This article reconsiders the colonial foundations of sociology through Gurinder K. Bhambra's proposal of connected sociologies, the central argument being how the classical sociological canon has produced a powerful but incomplete account of modernity by explaining modern society primarily through intra-European historical dynamics. Sociology treats industrialization, urbanization, secularization, rationalization, social differentiation, capitalism, bureaucracy, and the modern state as outcomes of Europe's internal transformation. This narrative has enabled sociology to define modernity as a universal historical model while positioning non-European societies outside, behind, or at the margins of that model. The article argues this framework to not merely be a geographical bias but rather an epistemological selectivity through which some histories have become central and others silenced.

The study first examines the epistemological premises of classical sociology and identifies the problem of colonial blindness. While Marx, Durkheim, and Weber offered indispensable conceptual tools for understanding capitalism, social solidarity, rationalization, and modern organization, their accounts largely privileged Europe as the primary site in which modernity was generated. Colonialism, empires, slavery, global trade, coerced labor, and resource extraction were not absent from classical thought but were rarely treated as constitutive conditions of the modern social world. Consequently, modernity could appear as a self-gen-

erated European achievement that later diffused to the rest of the world. The article interprets this silence not as a simple omission but instead as a structural feature of sociological knowledge. The issue concerns which historical experiences have been universalized, treated as derivative, or excluded from the discipline's conceptual grammar.

Against this background, the article turns to Bhambra's critique of Eurocentric modernity. Her work is presented as a major attempt to rethink sociology from within its own theoretical tradition while opening it to postcolonial and decolonial challenges. The connected sociologies approach rejects the assumption that societies can be understood as isolated national or civilizational units that develop internally and are later compared externally. Instead, modern social formations must be analyzed through historically connected, unequal, and mutually constitutive relations. Europe and the colonized world did not belong to separate trajectories that subsequently met but were instead co-produced through empires, colonial domination, slavery, labor regimes, circulation networks, and epistemic hierarchies. Modernity is therefore not a closed European formation but a global and relational historical process.

The article emphasizes how Bhambra's intervention also transforms the meaning of universality. Classical sociology often universalized the partial history of Europe and presented it as the general history of humanity. While concepts such

as modernity, citizenship, democracy, public sphere, social contract, state, and progress were abstracted from European experiences and circulated as neutral categories, Bhambra does not abandon the aspiration to universality, instead calling for a more inclusive and historically responsible universality that incorporates excluded histories, silenced experiences, and subordinated actors. This requires not only adding non-Western thinkers or cases to the canon but also revising the conceptual architecture through which sociology defines its object.

Next, the article discusses the decolonization of sociology as a theoretical and epistemological problem. Decolonization cannot be reduced to representational expansion or curricular inclusion, instead requiring the discipline's basic categories, logic of comparison, understanding of history, and claim to universal explanation to be reconsidered. In this respect, Bhambra's approach intersects with decolonial theory, especially with critiques of coloniality, Eurocentrism, and modernity while maintaining an orientation toward reconstructing sociology rather than abandoning it. Her project is therefore interpreted as a critical reconstruction: Sociology can continue to pursue general explanation but only if it becomes reflexive about the colonial conditions, exclusions, and asymmetries that have shaped its formation.

The article evaluates the contributions and limits of Bhambra's perspective, whose first major contribution is histor-

ical correction. By locating Europe's rise within colonial and global connections, Bhambra challenges sanitized narratives of modernity and reveals the role of non-European societies in the formation of the modern world. Her perspective's second contribution is epistemological expansion, which offers a more relational, plural, and historically grounded sociology by shifting the analytical unit from closed national societies to connected historical formations. The article also notes possible criticisms, one being how a strong emphasis on connected histories may risk excessive historicism and make theoretical generalization more difficult. Moreover, the operationalization of connected sociologies in empirical research remains open. Nevertheless, these limitations indicate the productive debate that Bhambra's work has opened.

The article concludes the future of sociology to depend on its capacity to overcome its colonial blindness. If sociology wishes to sustain its claim to universality, it cannot continue to present Europe's partial history as the universal history of humanity. Instead, it must reconstruct its conceptual foundations by taking seriously the histories, subjects, and relations that have been excluded and that through which modernity was constituted. Bhambra's connected sociologies offers an invitation to rebuild sociology as a more inclusive, relational, historically honest, and epistemologically reflexive discipline.

Sosyoloji, ortaya çıktığı on dokuzuncu yüzyıldan itibaren modern toplumsal düzeni anlama ve açıklama iddiasıyla şekillenmiş ve bu yönüyle modernliğin kendisini kavramsal-laştıran başlıca bilgi alanlarından biri olmuştur. Sanayileşme, kentleşme, sekülerleşme, toplumsal farklılaşma, rasyonelleşme ve bürokratikleşme gibi süreçler, klasik sosyolojinin kurucu problem alanlarını oluşturmuş. Böylelikle modern toplumun hangi tarihsel koşullar altında ortaya çıktığı sorusu disiplinin merkezî meselesi haline gelmiştir. Bununla birlikte sosyolojinin modernliği açıklama biçimi, çoğu zaman Avrupa'nın tarihsel deneyimini merkez alan seçici bir anlatı üzerine inşa edilmiştir. Bu anlatıda modernlik, esas olarak Avrupa içi dönüşümlerin ürünü olarak kavranmış; Avrupa dışı toplumlar ise bu dönüşüm çizgisinin ya dışında veya gerisinde konumlandırılmış ya da henüz tamamlanmamış toplumsal biçimler olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla modern bir uğraş olan sosyoloji, Avrupa'nın kendi tarihsel süreçlerinin ve dinamiklerinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Sosyoloji yalnızca modernliği betimleyen bir disiplin değildir. Aynı zamanda modernliğin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ve hangi toplumsal biçimlerin “modern” olarak tanımlanacağı konusunda normatif ve epistemolojik bir çerçeve kurmaktadır. Dolayısıyla sosyolojinin Avrupa-merkezci karakteri, yalnızca coğrafi bir vurgu meselesi değil; tarihsel seçicilik, kavramsal önceliklendirme ve epistemolojik dışlama sorunudur. Neyi nasıl merkeze alarak bir anlatı üretileceğinin cevabı olarak ortaya çıkan bu sorun, Avrupa tarihini modernliğin ölçütü ve ilerlemenin normu olarak kabul etmekten kaynaklanmaktadır. Avrupa dışı tarihlerin kurucu rolü ise silikleştirilmekte ve bunlar çoğu kez merkez olarak konumlandırılan modernliğin dışsal çevresi olarak kodlanmaktadır. Avrupa dışı toplumlar sosyolojinin ortaya çıkışının izahında yok sayılmaktadır. Öyle ki sosyolojinin kuruluş evresinde Avrupa veya Amerika'da ortaya çıkan ve standart sosyoloji tarihlerinde adlarını göremediğimiz bazı teorisyenler Avrupa-merkezci kanona aykırı bulundukları için dışlanmışlardır.

Son yıllarda ise postkolonyal ve dekolonyal düşünce gelenekleri, modernliğin Avrupa'ya özgü, içsel bir gelişim olarak anlatılmasına güçlü itirazlar yöneltmiştir. Tahmin edilebileceği gibi bu eleştirilerden söz konusu görmezden gelme operasyonunu yeniden üreten sosyoloji de nasibini almıştır. Bu eleştiriler, Avrupa modernliğinin sömürgecilik, imparatorluk, kölelik, zorunlu emek rejimleri, küresel ticaret ağları ve epistemik tahakküm biçimlerinden bağımsız düşünülmemeyeceğini vurgulamaktadır. Kanaatimizce buna Avrupa'nın onlar aracılığıyla kendisini konumlandığı ve kendisine bir vizyon ve misyon biçtiği dönemin büyük güçleri veya medeniyetleri de eklenmek zorundadır. Söz konusu eleştirel hattın sosyoloji içindeki en önemli temsilcilerinden biri Gurminder K. Bhambra'dır. Bhambra, özellikle *Rethinking Modernity* ve *Connected Sociologies* adlı çalışmalarında, modernliğin ve sosyolojik düşüncenin Avrupa-merkezci kuruluşunu sistematik biçimde sorgulamakta; modernliği bağlantılı tarihler çerçevesinde yeniden düşünmeyi önermekte-

dir (Bhambra, 2007, 2014). Bu sebeple Bhambra'nın sosyolojinin ortaya çıkışını alternatif bir perspektiften açıklama çabası oldukça kıymetlidir.

Bu makale, sosyolojinin kolonyal kökenlerini Bhambra'nın kuramsal çerçevesi üzerinden ele almayı amaçlamaktadır. Çalışmanın temel argümanı, sosyolojinin klasik kurucu anlatılarının modernliği açıklarken kolonyal ilişkileri sistematik biçimde görünmez hale getirdiği ve bu nedenle disiplinin epistemolojik yapısının eksik bir evrensellik üzerine kurulduğudur. Bu doğrultuda ilk olarak klasik sosyolojinin epistemolojik temelleri ve kolonyal körlüğü tartışılacak; ardından Bhambra'nın "connected sociologies" yaklaşımı çözümlenecek; sonrasında bu yaklaşım üzerinden sosyolojinin kolonyal kökenlerinin nasıl yeniden okunabileceği gösterilecektir. Böylelikle sosyolojinin dekolonizasyonu, dekolonyal teori ile kesişim noktaları, Bhambra'nın katkıları ve yaklaşımına yöneltilebilecek eleştiriler tartışılmış olacaktır.

Klasik Sosyolojinin Epistemolojik Temelleri ve Kolonyal Körlüğü

Klasik sosyolojinin kurucu düşünürleri olarak kabul edilen Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber farklı kuramsal yönelimlere sahip olsalar da modernliğin tarihsel süreç içinde ortaya çıkışını büyük ölçüde Avrupa içi dinamiklerle açıklamışlardır. Marx kapitalizmin gelişimini üretim ilişkileri, sınıf mücadeleleri ve sermaye birikimi ekseninde analiz ederken esas itibarıyla Avrupa kapitalizminin tarihsel mantığını çözümlemeye yönelmiştir (Marx, 2011). Durkheim, modern toplumsal düzenin ortaya çıkışını iş bölümünün gelişimi ve dayanışma biçimlerinin dönüşümü üzerinden açıklamış, mekanik dayanışmadan organik dayanışmaya geçişi toplumsal evrimin temel göstergesi olarak kavramıştır (Durkheim, 2006). Weber ise Protestan ahlakı ile kapitalizmin ruhu arasındaki ilişkiyi inceleyerek modern kapitalizmin kültürel ve etik-dinsel temellerini Avrupa tarihinin özgül gelişimi çerçevesinde tartışmıştır (Weber, 2011). Bu açıklama biçimlerinin ortak noktası, modernliği büyük ölçüde Avrupa'nın kendi tarihsel iç dinamiklerinin ürünü olarak kavramsal-laştırmalarıdır. Burada modernlik, kendisini Avrupa içinde üreten, olgunlaştıran ve daha sonra dünyanın geri kalanına yayılan bir tarihsel form olarak düşünülür.

Elbette bu düşünürlerin eserlerinde sömürgecilik, dünya ticareti ya da küresel ilişkiler tümüyle yok değildir. Ancak bu unsurlar modernliğin kurucu bileşenleri olarak değil; çoğunlukla dışsal, ikincil ya da türev süreçler olarak değerlendirilmiştir. Böylece Avrupa'nın tarihsel yükselişi, sanki kendi içine kapalı bir gelişim mantığıyla açıklanabilirmiş gibi sunulmuştur. Bu anlatı, modernliğin normatif merkezine Avrupa'yı yerleştirirken, Avrupa dışını ya geri kalmışlık ya da gecikmişlik kategorileri içinde düşünmeye yatkın hale gelmiştir. Tam da bu noktada klasik sosyolojinin epistemolojik yapısında yer alan Avrupa-merkezcilik görünür hale gelir. Avrupa-merkezcilik yalnızca Avrupa'nın önemsenmesi değildir, Avrupa'nın tarihsel deneyiminin genelleştirilerek insanlık tarihinin normatif

modeli haline getirilmesidir. Böyle bir kurgu içinde Avrupa, tarihin öncü öznesi olarak belirlirken, Avrupa dışı toplumlar “henüz modernleşmemiş”, “geleneksel” ya da “gecikmiş” toplumsal formlar olarak konumlandırılır. Bu nedenle modernliğin sosyolojik anlatısı, “bilimsel” açıklamaya eşlik eden hiyerarşik bir bilgi düzeni üretir. Daha yalın bir ifade ile modernite çarpık bir epistemolojik zemin üzerine inşa edilir.

Toplumsal gelişme çizgisel ve tek doğrultulu biçimde kurgulandığında, Avrupa’nın yaşadığı tarihsel tecrübe fiilen evrensel norm statüsü kazanır. Bu çerçevede başlıkta yer alan “kolonyal körlük” ifadesi, klasik sosyolojinin kolonyalizmi açıkça savunması anlamına gelmez. Daha çok modernliği açıklarken kolonyal ilişkileri kurucu bir öge olarak hesaba katmayan yapısal bir suskunluğa işaret eder. Sorun, bazı tarihsel olayların eksik bırakılmasından ziyade, hangi tarihlerin merkezde, hangilerinin çevrede konumlandırıldığıdır. Avrupa’nın modernliği sömürgelerden, köle ticaretinden, zorla el konulan kaynaklardan ve emperyal ağlardan ayrıştırıldığında, modernliğin tarihi seçici biçimde temizlenmiş olur. Böylece modern devlet, vatandaşlık, kapitalizm, kamusal alan ve toplumsal gelişme gibi kavramlar sanki yalnızca Avrupa içindeki dönüşümlerin ürünüymiş gibi kullanılabilir hale gelir. Üstelik bu sunum biçimi dünyanın geri kalanına karşı insanlığın ortak kazanımlarını uygarlık nosyonu etrafında temsil eden üstün bir Avrupa önderliğini meşrulaştırır. Dolayısıyla başka toplumların tarihsel katkılarına yönelik bilinçli körlük, bilinçsiz de olsa Batı tahakkümünü besleyen bir söylem düzenine katkı sağlar.

Postkolonyal ve dekolonyal düşünce, bu körlüğü görünür kılmada önemli katkılar sunmuştur. Said’in *Orientalism* çalışması, Batı’nın Doğu’yu yalnızca betimlemediğini, aynı zamanda bilgi-iktidar ilişkileri içinde “öteki” olarak nasıl kurduğunu göstermiştir (Said, 2020). Quijano ise “*iktidarın kolonyalitesi*” kavramıyla modern dünyanın yalnızca ekonomik ve siyasal değil, aynı zamanda epistemik ve irksal hiyerarşiler aracılığıyla yapılandığını ileri sürmüştür (Quijano, 2000). Bu eleştirel perspektifler, sosyolojinin kullandığı birçok temel kavramın tarafsız ve evrensel olmaktan çok belirli tarihsel tahakküm ilişkileriyle yüklü olduğunu ortaya koymuştur.

Sonuç olarak klasik sosyolojinin kurucu metinleri modernliği anlamak için vazgeçilmez kavramsal imkânlar sunsalar da bu metinlerin tarihsel ufku sınırlıdır. Dahası makro ölçekli olduğu düşünülen bu teoriler, başka toplumlara dair açıklayıcı güçlerini, diğer toplumların tarihin ilerleyişine katkılarını görmezden gelerek kaybetmiş olurlar. Sosyal teoride bu duruma ilişkin üretilen eleştirel yaklaşımlar, başlı başına bir literatür oluşturması sebebiyle klasik sosyolojinin sınırlılıklarına işaret etmesi açısından oldukça önemlidir.

Bhambra ve “Connected Sociologies” Yaklaşımı

Bhambra, çağdaş sosyolojik teorinin sınırlarında özellikle postkolonyal ve dekolonyal eleştiri ile tarihsel sosyoloji arasındaki ilişkiyi yeniden kurma çabasıyla öne çıkan bir kur-

amcıdır. Akademik çalışmaları, modernliğin Avrupa-merkezci anlatısını eleştirel biçimde sorgulayan ve sosyolojinin kurucu kategorilerini kolonyal tarihler ışığında yeniden düşünmeye çağıran bir çerçevede gelişmiştir. Sussex Üniversitesi’ndeki akademik profiline göre Bhambra, tarihsel sosyoloji alanında çalışmakta; modernlik, vatandaşlık, demokrasi, imparatorluk ve küresel eşitsizlik gibi temaları birbirine bağlayan disiplinlerarası bir araştırma yönelimi sürdürmektedir. Bu yönelim, onun yalnızca klasik sosyolojik kuramın sınırlarını teşhis eden bir eleştirmen değil, aynı zamanda sosyolojik düşüncenin kavramsal zeminini genişletmeye çalışan kurucu bir teorisyen olarak değerlendirilmesini mümkün kılar.

Bhambra’nın entelektüel gelişiminde belirleyici olan husus, modernliğe ilişkin yerleşik anlatıları yalnızca tarihsel veri eksikliği bakımından değil, epistemolojik kuruluşları bakımından da sorgulamasıdır. Özellikle *Rethinking Modernity* ve *Connected Sociologies* kavramları ekseninde yaptığı çalışmalar, modern toplumsal dünyanın Avrupa’nın kendi içsel gelişiminin sonucu olarak kavranmasına itiraz etmiş; bunun yerine sömürgecilik, imparatorluk, kölelik, dolaşım ağları ve küresel karşılaşmalarla örülü “bağlantılı tarihler” perspektifini önermiştir. Yayıncı ve kurumsal tanıtım metinlerinde de vurgulandığı üzere Bhambra’nın çalışmaları, klasik sosyolojinin temel meselelerini postkolonyal çalışmalar ve dekolonyalizite literatürüyle yeniden ilişkilendirerek sosyal teoriyi “küresel bir çağ” için yeniden düşünmeye yönelmektedir. Sosyolojinin modernlik anlatısına yöneltilmiş en sistematik eleştirileri arasında. Bhambra’nın çalışmaları yer almaktadır. Onun çalışmalarının merkezinde, modernliğin Avrupa’ya özgü, içsel ve kendine yeterli bir gelişim olarak kavranmasına karşı çıkış vardır.

Bhambra’ya göre Avrupa-merkezci anlatı tarihsel olarak eksiktir; çünkü Avrupa’nın modernliği, sömürgecilik ve imparatorluk ilişkilerinden ayrıştırılarak düşünülmektedir. Oysa modernlik, Avrupa içinde kapanık biçimde gelişen bir süreç değil; sömürgeci genişleme, ticaret ağları, köle emeği, zorunlu dolaşım ve karşılıklı tarihsel eklemlenmeler içinde oluşmuş bir süreçtir (Bhambra, 2007, 2014). Bhambra’nın bu yaklaşımının ifadesi olan “connected sociologies” önerisi, toplumsal dünyayı birbirinden yalıtılmış ulusal toplumların toplamı olmaktan çok tarihsel olarak birbirine bağlı süreçler bütünü olarak düşünmeyi kapsamaktadır. Burada yaklaşımın ağırlık noktası, yalnızca modernlik tarihini yeniden yazmak değildir; aynı zamanda sosyolojik analizin temel birimini de sorgulamaktır. Klasik ve çağdaş sosyolojinin önemli bir kısmı, toplumu kapalı ve kendi içinde gelişen bir birim olarak varsaymış, ardından bu toplumlar arasında karşılaştırmalar yapmıştır. Bhambra ise bu varsayımın kendisinin problemli olduğunu savunur. Çünkü Avrupa ile sömürgeleştirilen coğrafyalar, sonradan birbirine temas eden iki ayrı tarihsel birim değil; modern dünyanın oluşumunda karşılıklı ama eşitsiz biçimde kurucu olmuş yapılardır. Bu asimmetrik ilişkileri üreten sömürgecilik dinamiklerinden bağımsız bir şekilde modernliği ve modern bir birim olan sosyolojiyi düşünmek mümkündür değildir.

Bu yaklaşımın en önemli boyutlarından biri, Bhambra'nın "eksik evrensellik" kavramıdır. Sosyoloji kendisini evrensel açıklamalar üretme kapasitesine sahip bir disiplin olarak sunmuştur. Ancak bu evrensellik çoğu zaman Avrupa deneyiminin genelleştirilmesine dayanır. Modernlik, ulus-devlet, vatandaşlık, demokrasi, kamusal alan ve toplumsal sözleşme gibi kavramlar, Avrupa tarihinin belirli bir seyrinden türetilmiş; ardından bunlar insanlık tarihinin genel kategorileri gibi sunulmuştur. Böylece Avrupa'nın tikelliği evrensellik olarak kurulmuş, diğer tarihsel deneyimler ise ya eksik ya da ikincil görülmüştür (Bhambra, 2007). Bhambra'nın önerisi, evrensellik fikrini tümüyle terk etmek olmayıp dışlanmış tarihleri ve susturulmuş deneyimleri hesaba katan daha kapsayıcı bir evrensellik zemini kurmaktır. Tek merkezli "yerel" bir evrensellik yerine çoklu deneyimlere ve katkılara açık bir evrensellik ilkesi önerir. Bhambra'nın yaklaşımı, postkolonyal teoriyle yakınlık taşımakla birlikte, doğrudan sosyolojik teorinin kendi iç mantığına müdahale etmesi bakımından özgündür. O, yalnızca Batı'nın ötekini nasıl temsil ettiğini değil, sosyolojinin toplumsal hangi tarihsel soyutlamalar üzerinden kurduğunu sorgular. Bu nedenle *connected sociologies*, yalnızca yeni bir tema ya da alt alan önerisi değil; disiplinin kendisini yeniden düşünmeye davet eden epistemolojik bir çağrıdır. Yani sosyolojiyi öz düşünümseelliğine ilişkin bir eleştiridir. Bu çağrının esas gücü, sosyolojik tahayyülü kapalı ulusal ölçeklerden çıkarıp bağlantılı tarihler alanına yerleştirmesidir. Sosyolojin tarihine katkı sunmuş başka toplumları görünür kılmaktır.

Bhambra'nın yaklaşımı, sosyolojinin kolonyal kökenlerini yalnızca tarihsel bir düzeltme aracılığıyla görünür kılmaz; daha derin düzeyde, sosyolojik bilgi üretiminin hangi dışlamalar üzerine kurulduğunu ortaya çıkarır. Bu çerçevede modernlik, artık Avrupa'nın kendi içine kapalı dönüşümlerinin hikâyesi olarak değil, eşitsiz ama bağlantılı tarihsel süreçlerin sonucu olarak düşünülmelidir. Avrupa'nın ekonomik yükselişi, siyasal kurumsallaşması ve kültürel rasyonelleşmesi; Atlantik ticareti, köle emeği, sömürgeci yayılma ve küresel emek rejimlerinden ayırıştırılamamalıdır. Örneğin kapitalizmin gelişimi, yalnızca iç pazarların genişlemesi, teknik yenilikler ve üretim ilişkilerinin dönüşümüyle açıklanamaz. Plantasyon ekonomileri, köle emeği, kolonilerden aktarılan kaynaklar ve küresel ticaret hatları kapitalist birikimin maddi altyapısının ayrılmaz parçalarıdır. Benzer şekilde modern devletin, yurttaşlığın ve hukuki aidiyet rejimlerinin oluşumu da yalnızca metropol içindeki siyasal müzakereler üzerinden okunamaz. Kolonilerde uygulanan ayrımcı yönetim teknikleri, hiyerarşik üyelik biçimleri ve dışlayıcı hukuk pratikleri, modern devletin sınır çizme ve nüfus yönetme kapasitesinin kurucu öğeleri arasında yer almıştır (Bhambra, 2015). Böylece özgürlük, hak ve yurttaşlık gibi normatif kavramların tarihsel koşulları; sömürgecilik sürecinin dışlanması ve toplumlar arasındaki asimetrik ilişkilerin varlığı üzerinden yeniden düşünülmesi zorunlu hale gelir. Bu durum, sosyolojinin temel kavramlarının sözde nötr ve evrensel karakterini de sorunsallaştırır.

Modernlik kolonyal ilişkilerden bağımsız değilse, o halde modernlik, ilerleme, vatandaşlık, demokrasi ve toplumsal gelişme gibi kavramların içerikleri de tarihsel olarak yeniden düşünülmelidir. Bhambra'nın gösterdiği üzere bu kavramlar çoğu zaman yalnızca Avrupa tarihinin soyutlanmasıyla elde edilmiş ve ardından evrensel kategoriler olarak dolaşıma sokulmuştur. Dolayısıyla yeniden tanımlanması gerektirmektedir. Sonuç olarak sosyoloji, farklı toplumları açıklamak yerine, çoğu zaman onları Avrupa'nın tarihsel çizgisine göre sınıflandıran bir dil üretmiştir. Bu durum, yalnızca tarihsel anlatının değil, karşılaştırma mantığının ve kuramsal soyutlamanın da yeniden ele alınmasını gerekli kılar. Böylelikle Bhambra'nın müdahalesi, karşılaştırmalı sosyolojinin yöntemsel öncüllerini hedef alır; çünkü karşılaştırma çoğu zaman tarihsel olarak birbirinden bağımsız gelişen toplumlar arasında yapılır. Oysa kolonyal modernite bağlamında metropol ile koloni arasındaki ilişki, iki egemen toplumun karşılaşması olmaktan çok karşılıklı ama eşitsiz bir kurucu eklemlenmedir. Bu nedenle Britanya'nın modernleşmesini Hindistan'dan, Fransa'nın cumhuriyetçiliğini Cezayir'den ya da Avrupa kapitalizmini Atlantik köle ticaretinden yalıtılmış biçimde ele almak hem tarihsel eksiklik hem de epistemolojik yanılsama üretir. Bhambra'nın önerdiği ilişkisel yeniden okuma, sosyolojinin hem nesnesini hem de ölçeğini dönüştürmektedir. Teorik ve metodolojik düzlemde yeni bir sosyoloji kavrayışı önermektedir.

Bhambra'nın yaklaşımı dekolonizasyonu bir yandan temsiliyetin genişletilmesi, öte yandan disiplinin kavramsal mimarisinin yeniden kurulması olarak düşünmeyi gerektirir. Batı dışı toplumları sosyolojik analize dâhil etmek elbette önemlidir. Ancak daha önemlisi, Avrupa'nın oluşumunu da bu toplumlarla kurduğu ilişkiler üzerinden yeniden kavramaktır. Tam da bu nedenle Bhambra'nın çalışmaları, sosyolojinin kolonyal kökenlerini görünür kılarak disiplinin kendi kuruluş anlatısını ifşa etmektedir. Daha yalın bir ifade ile sosyolojinin kolonyal kökenlerini gözler önüne sermektedir.

Sosyolojinin "Dekolonizasyonu" Mümkün Mü?

Bhambra'nın çalışmaları etrafında şekillenen tartışmalar, sosyolojinin geleceğine dair temel bir soruyu gündeme getirir: Sosyoloji, kendi kolonyal körlüğünü aşarak daha kapsayıcı bir disipline dönüşebilir mi? Bu sorunun cevabı, dekolonizasyonun nasıl anlaşıldığına bağlıdır. Eğer dekolonizasyon yalnızca Batı dışı düşünürlerin müfredata eklenmesi ya da yeni vaka alanlarının sosyolojiye dahil edilmesi anlamına geliyorsa, bu tür bir genişlemenin sınırlı kalacağı açıktır. Sorun yalnızca kimi dışarıda bıraktığımız değil, toplumsal hangi tarihsel soyutlamalar ve hangi kurucu ayrımlar üzerinden düşündüğümüzdür. Sosyolojinin dekolonizasyonu mümkündür. Ancak bu imkân, disiplinin kavramsal çekirdeğine yönelik daha derin bir eleştiriye zorunlu kılar.

“Toplum”, “modernlik”, “devlet”, “vatandaşlık”, “ilerleme” ve “kamusal alan” gibi temel kategoriler tarihsel olarak nötr kavramlar değildir; belirli deneyimlerin seçilmesi ve başka deneyimlerin dışlanması üzerinden şekillenmiştir. Dolayısıyla dekolonizasyon, yalnızca temsil sorunu değildir. Kavramların tarihsel kökenlerinin, sınırlarının ve dışlayıcılıklarının sorgulanmasını gerektirir. Bhambra’nın yaklaşımı, dekolonyal teori ile önemli ortaklıklar taşır. Quijano’nun *kolonyalite* kavramsallaştırması, Mignolo’nun *modernite/kolonyalite* eleştirisi ve Dussel’in *Avrupa-merkezci evrensellik* çözümlemeleri, modernliğin kolonyalizmden ayrı düşünilemeyeceği konusunda Bhambra ile buluşur (Dussel, 1993; Mignolo, 2011; Quijano, 2000). Bu ortaklıkların başında, modernliğin yalnızca özgürleşme ve rasyonelleşme anlatılarıyla değil; aynı zamanda tahakküm, sınırlama ve epistemik dışlama süreçleriyle birlikte okunması gerektiği fikri gelmektedir. Bununla birlikte Bhambra’nın çabası, sosyolojinin kendi iç geleneğiyle daha doğrudan bir diyalog içinde olması bakımından özgündür: Sosyolojiyi terk etmek yerine tarihsel olarak eksik kurulmuş evrensellik iddiasını genişleterek yeniden kurmak. Yani sosyolojik kavrayışın gramerini genişletmeyi önerir. Bu yönüyle Bhambra, radikal kopuştan çok eleştirel yeniden inşa çizgisinde konumlanır. Bhambra’nın yaklaşımının sosyal teori literatürüne en güçlü katkılarının biri tarihsel düzeltmedir. Klasik sosyolojinin modernlik anlatısı, kolonyal ilişkileri ya marjinalleştirmiş ya da dışsallaştırmıştır.

Bhambra Avrupa’nın yükselişini küresel emek rejimleri, ticaret ağları, imparatorluk ve sömürgeci tahakküm biçimleri içinde düşünmeye zorlar. Bu müdahale, eksik bırakılmış bir ayrıntıyı dahil etmekten fazlasını içerir; modernliğin hikâyesini yeniden yazma girişimidir. Bu da modernliğin üzerine yükseldiği temel kavram setlerini yeniden tanımlamanın yanı sıra metodolojik körlüklerin farkına varılmasıyla mümkündür. Böyle bir tarihsel düzeltme, Avrupa dışı toplumların tarihteki konumunu da dönüştürür. Bu toplumlar artık modernliğe dışarıdan sonradan eklemlenen alanlar değil; modern dünyanın oluşumunda maddi ve siyasal olarak kurucu yer tutan aktörlerdir. Yani modernitenin ve sosyolojinin ortaya çıkışında özne konumundadır. Bhambra’nın ikinci temel katkısı, epistemolojik genişlemedir. Bhambra, sosyolojinin analitik birimini kapalı ulusal toplumlar yerine tarihsel olarak eklemlenmiş oluşumlara doğru genişletir. Böylece evrensellik fikri de dönüşür: Avrupa deneyiminin kısmi içeriği evrensel norm olmaktan çıkar; dışlanmış tarihlerin ve susturulmuş deneyimlerin de teorik üretimin meşru kaynağı olduğu kabul edilir. Bu, sosyolojinin açıklama kapasitesini zayıflatmaz; tersine onu daha tarihsel, daha ilişkisel ve daha çoğul hale getirir. Başka bir ifadeyle Bhambra, sosyal teorinin ufkunu daraltmamakta; aksine onun kör noktalarını açığa çıkararak daha sağlam bir analitik temel önermektedir.

Bhambra’nın yaklaşımını sorgusuz bir şekilde kabul etmek mümkün değildir. Post kolonyal literatürün bize öğütlediği eleştirel bakışı bu literatürün inşacılarına da yönetmek mümkündür. Bhambra’nın çerçevesinin aşırı tarihselcilik riski taşıdığını ön görmek gerekir. Yani

bağlantılı tarihlere yapılan güçlü vurgu, sosyolojinin soyutlama kapasitesini zayıflatabilir. Her şey tarihsel özgüllüğe geri çağrıldığında genel kavramlar üretmek güçleşebilir. Sosyal bilimlerde teorik tartışmalara imkân sağlayan evrensel kavram kategorilerini üretmek ve kullanmak imkânsız hale gelebilir; çünkü her kavram adı ne olursa olsun belirli bir kültürel ve tarihsel bağlamda şekillendiğinden kavramların açıklama düzeylerini yerleştirmeyi zorunlu kılar. Burada her kavramın bağlamının farkında olarak açıklama olanağı bulunduğu konusunda bir refleksiyon birçok sorunu açmaya yardımcı olacaktır. Bununla birlikte bu eleştiri, Bhambra'nın projesini tam olarak karşılamaz; çünkü Bhambra soyutlamaya değil, seçici ve dışlayıcı soyutlamaya itiraz etmektedir. Sorun genel kavram üretmekten ziyade bu kavramların hangi yok saymalar pahasına kurulduğunu fark etmektir. Bu nedenle onun yaklaşımı, teoriyi tarihe feda etmekten çok, teorik üretimi tarihsel olarak daha sorumlu hale getirme çağrısı olarak okunmalıdır. Bağlantılı sosyolojiler yaklaşımı, klasik sosyolojinin Avrupa-merkezci kuruluşunu etkili biçimde çözümler; ancak bunun yerine her zaman tam anlamıyla kapalı ve sistematik bir genel teori önermez. Özellikle ampirik araştırma düzeyinde, bu yaklaşımın nasıl operasyonelleştirileceği sorusu açılmaya muhtaçtır.

Bhambra'nın yaklaşımı alternatif kuramsallaştırmalar için alan açan verimli bir imkân olarak okunabilir. Onun teorisi tamamlanmış kapalı bir sistemden çok, sosyal teorinin yönünü değiştiren güçlü bir epistemolojik müdahale olarak değerlendirildiğinde, bu açık uçluluk üretken bir özellik haline gelebilir. Yukarıdaki tartışmaların gösterdiği üzere Bhambra'nın yaklaşımı yalnızca sosyolojinin tarihsel kuruluşuna dönük eleştirel bir müdahale değildir. Aynı zamanda disiplinin kavramsal ve epistemolojik ufğunu yeniden tanımlama girişimidir. Sosyolojinin kolonyal körlüğü, geçmişte kalmış teorik bir ihmal değil; bugün de kavram üretme biçimlerini, karşılaştırma mantığını ve evrensellik iddiasını etkilemeye devam eden kurucu bir sorundur. Dolayısıyla mesele, klasik sosyolojinin eksik bıraktığı tarihsel unsurları tamamlamakla sınırlı değildir; asıl sorun, modernliği hangi tarihsel ilişkiler ağı içinde düşündüğümüz ve sosyolojik bilginin hangi sessizlikler üzerine kurulduğunu nasıl kavradığımızdır.

Sonuç

Bu makale, sosyolojinin kolonyal kökenlerini Gurminder K. Bhambra'nın kuramsal çerçevesi üzerinden yeniden düşünmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda klasik sosyolojinin epistemolojik temelleri, Avrupa-merkezci modernlik anlatısı ve kolonyal körlük sorununu ele almıştır. Çalışmanın temel iddiası, sosyolojinin modern toplumu açıklama girişiminin uzun süre Avrupa'nın tarihsel deneyimini evrensel model olarak kabul eden seçici bir anlatıya dayandığıdır. Bu anlatı, modernliğin oluşumunu büyük ölçüde Avrupa içi dinamiklerle açıklarken, sömürgecilik, imparatorluk, kölelik, zorunlu emek rejimleri ve küresel dolaşım ağları gibi tarihsel süreçleri ya ikincil bir konuma itmiş ya da tümüyle dışarıda

bırakmıştır. Sonuç olarak sosyoloji, toplumsal dünyanın oluşumunu açıklamaya çalışan bir disiplin olmakla birlikte, bu dünyanın kurucu tarihsel bağlantılarını parçalayarak eksik bir evrensellik üretmiştir.

Bhambra'nın *connected sociologies* yaklaşımı, tam da bu eksikliği görünür kılması bakımından son derece önemli bir teorik müdahale olanağı sunmaktadır. Onun yaklaşımı modernliği kendi içine kapalı Avrupa-merkezli bir gelişim anlatısı olmaktan çıkarmaya yönelik kritik katkılardan birini sağlar. Böylece modernlik tarihsel olarak bağlantılı, eşitsiz ama karşılıklı olarak kurucu süreçler bütünü içinde yeniden kavranmaktadır. Bu çerçevede kolonyalizm, modernliğin dışsal bir uzantısı değil; modern toplumsal dünyanın maddi, siyasal ve epistemik kuruluşuna içkin bir unsur olarak anlaşılmaktadır. Böylece Bhambra'nın çalışmaları, klasik sosyolojik kuramın tarihsel eksikliklerini işaret etmekle kalmamakta; aynı zamanda sosyolojinin neyi bilgi nesnesi olarak kurduğunu, hangi tarihleri merkezileştirdiğini ve hangi deneyimleri susturduğunu da sorgulamaya açmaktadır.

Bu makalenin ortaya koymayı amaçladığı en önemli sonuçlardan biri, sosyolojinin kolonyalizmle ilişkisinin tematik olmanın ötesinde, kurucu epistemoloji düzeyinde ele alınması gerektiğidir. Sorun, sosyolojinin geçmişte kolonyalizm hakkında yeterince yazmamış olmasından çok modernliği açıklarken kolonyal ilişkileri görünmez kılan kavramsal bir mimari inşa etmiş olmasıdır. Bu nedenle sosyolojinin dekolonizasyonu, yalnızca Batı dışı toplumları mevcut kuramsal çerçeveye dahil etmek ya da kanona yeni isimler eklemekle gerçekleştirilemez. Asıl ihtiyaç, disiplinin temel kategorilerini, karşılaştırma biçimlerini, tarih anlayışını ve evrensellik iddiasını yeniden gözden geçirecek daha köklü bir epistemolojik dönüşümdür.

Bhambra'nın yaklaşımı bu açıdan iki önemli katkı sunmaktadır. Birincisi, modernlik ve sosyoloji tarihine ilişkin kurucu anlatıları tarihsel olarak düzeltmekte, Avrupa'nın yükselişini küresel ve kolonyal bağlantılar içinde düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. İkincisi ise sosyolojik teorinin epistemolojik ufkunu genişletmekte, toplumsal olanı kapalı ulusal bütünlükler yerine bağlantılı ve çoğul tarihsel oluşumlar ekseninde kavramsallaştırma imkânı sunmaktadır. Bu katkılar, sosyolojinin açıklama kapasitesini zayıflatmaz; tersine onu tarihsel olarak daha güçlü, analitik olarak daha kapsayıcı ve normatif olarak daha adil bir bilgi alanı haline getirme potansiyeli taşır. Bununla birlikte Bhambra'nın yaklaşımı eleştiriye karşı bağışık değildir. Özellikle aşırı tarihselcilik ve teorik genelleme sorunlarına ilişkin itirazlar, bu yaklaşımın sınırlarını ve geliştirilmesi gereken yönleri göstermektedir. Ancak bu eleştiriler, Bhambra'nın müdahalesinin önemini azaltmaktan çok, onun açtığı tartışma alanının ne kadar verimli olduğunu ortaya koymaktadır. Çünkü Bhambra'nın asıl gücü, tamamlanmış kapalı bir teori sunmasından ziyade, sosyolojiyi kendi kurucu sessizlikleriyle yüzleşmeye zorlamasında yatmaktadır. Bu yüzleşme, disiplinin entelektüel geleceği açısından bir zayıflama değil, yenilenme imkânıdır.

Son kertede bu çalışma, sosyolojinin geleceğinin kendi kolonyal körlüğünü fark edebilme ve bu körlüğü aşabilecek kavramsal cesareti gösterebilme kapasitesiyle yakından ilişkili olduğunu ileri sürmektedir. Eğer sosyoloji gerçekten evrensel bir toplumsal teori olma iddiasını sürdürmek istiyorsa, bu evrenselliği Avrupa'nın kısmi tarihini insanlığın genel tarihi olarak sunarak değil, dışlanmış tarihleri, bastırılmış öznellikleri ve bağlantılı geçmişleri hesaba katan daha çoğul bir epistemolojik zeminde yeniden kurmak zorundadır. Bu anlamda Bhambra'nın yaklaşımı, yalnızca sosyolojinin kolonyal kökenlerini ifşa eden eleştirel bir çerçeve değil; aynı zamanda disiplinin daha kapsayıcı, daha ilişkisel ve daha tarihsel olarak dürüst bir biçimde yeniden inşa edilmesine yönelik güçlü bir teorik davettir.

Finansman Beyanı	Bu araştırma; kamu, ticari veya kâr amacı gütmeyen sektörlerdeki fon kuruluşlarından herhangi bir hibe almamıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı	Yazar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanmasıyla ilgili olarak herhangi bir muhtemel çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.
Yazar Katkısı	Bu makale tek yazarlıdır. Kavramlaştırma, metodoloji, araştırma, yazım ve düzenleme süreçlerinin tamamı yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.
Etik Kurul Onayı	Bu çalışma, birincil veri toplama (anket, görüşme, deney vb.) içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.
Funding Statement	This research did not receive any specific grant from funding agencies in the public, commercial, or not-for-profit sectors.
Declaration of Interests	The author declares that there is no conflict of interest regarding the research, authorship, and/or publication of this article.
Author Contributions	This is a single-authored article. Conceptualization, methodology, investigation, writing, and editing were all carried out by the author.
Ethics Approval	This study did not involve primary data collection (surveys, interviews, experiments, etc.) and therefore did not require ethics committee approval.

Kaynakça/References

- Bhambra, G. K. (2007). *Rethinking modernity: Postcolonialism and the sociological imagination*. Palgrave Macmillan.
- Bhambra, G. K. (2014). *Connected sociologies*. Bloomsbury Academic.
- Bhambra, G. K. (2015). Citizens and others: The constitution of citizenship through exclusion. *Alternatives: Global, Local, Political*, 40(2), 102-114. <http://dx.doi.org/10.1177/0304375415590911>
- Durkheim, E. (2006). *Toplumsal işbölümü* (Ö. Ozankaya, Çev.). Cem Yayınevi.
- Dussel, E. (1993). Eurocentrism and modernity (introduction to Frankfurt lectures). *Boundary 2*, 20(3), 65-76.
- Go, J. (2013). For a postcolonial sociology. *Theory and Society*, 42(1), 25-55. <https://doi.org/10.1007/s11186-012-9184-6>
- Marx, K. (2011). *Kapital: Ekonomi politiğin eleştirisi* (M. Selik ve N. Satlıgan, Çev.). Yordam Kitap.
- Mignolo, W. D. (2011). *The darker side of western modernity: Global futures, decolonial options*. Duke University Press.
- Quijano, A. (2000). Coloniality of power, eurocentrism, and Latin America. *Nepantla: Views from South*, 1(3), 533-580. <https://www.decolonialtranslation.com/english/quijano-coloniality-of-power.pdf>
- Said, E. W. (2020). *Şarkiyatçılık: Batı'nın Şark anlayışları* (B. Ülner, Çev.). Metis Yayınları.
- Weber, M. (2011). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu* (M. Köktürk, Çev.). BilgeSu Yayıncılık.